УНИВЕРСИТЕТ ДӘРІСІ · №4 ТАҚЫРЫП

Тілдік концепттер және олардың мәдени аспектілері

Тіл біліміндегі антропоцентристік парадигма, таным және мәдениет сабақтастығы

Дәріскер: ф.ғ.д., профессор Авакова Раушангүл Амирдиновна

1-БӨЛІМ · КІРІСПЕ БАҒДАР

Дәрістің негізгі мақсаты

Басты мақсат:

Антропоцентристік парадигманың қалыптасуын және тілдік концепттердің мәдени табиғатын жүйелі түсіндіру.

Теориялық қыры

Ғылыми мектептер сабақтастығын талдау.

Мәдени қыры

Тіл мен ұлттық таным бірлігін ашу.

ОҚУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Дәріс соңында студент меңгеретін дағдылар

1. Мәнін айқындау

Антропоцентристік парадигма ұғымын түсіндіреді.

2. Тарихын саралау

Ғылыми мектептер мен ғалымдар үлесін салыстырады.

3. Құрылымын талдау

Тілдік концепттің үш қабатын ажыратады.

4. Кейс қолдану

Мәдени концепттерді практикалық мысалда талдайды.

ОЙЛАНУ СҰРАҒЫ

Тіл зерттеуінің орталығында не тұр?

«Бір ұғымды әртүрлі халық неге өзінше бейнелейді?»

Тіл — тек қарым-қатынас құралы емес, адамның дүниетанымы мен мәдени кодының көрінісі.

2-БӨЛІМ · НЕГІЗГІ МАЗМҰН

Антропоцентристік парадигма және оның бастаулары

НЕГІЗГІ ҰҒЫМ

«Антропоцентризм» терминінің ғылыми мәні

Адам — басты нысан

Тілді адам арқылы, адамды тіл арқылы зерттеу.

Әлемді тану құралы

Ақиқат дүниені тану мен өзгерту қасиеттерінің шоғыры.

Лингвофилософиялық тәсіл

Тіл мен мәтін бірліктерін адами мүмкіндік тұрғысынан қарау.

ТАРИХИ ТАМЫР

Орта ғасырлық араб лингвистикасының үлесі

Ғалым Э. Сулейменова зерттеуі:

Мағына мен форманың, тіл мен ойлаудың өзара сабақтастығы Еуропа мен Америкадан бұрын араб тіл білімінде қалыптасты.

Мағына және форма

Сөз мағынасы мен ойлау жүйесінің бірлігі.

Ғылыми сабақтастық

Шығыс дәстүрінен қазіргі парадигмаға ұласу.

XVIII–XIX ҒҒ. ЖӘНЕ XX Ғ. БАСЫ

Батыс Еуропа және Америка лингвистері

В. фон Гумбольдт

Тіл мен мәдениеттің ажырамас бірлігі.

Ф. Боас

Тіл мен этномәдени тәжірибе байланысы.

Э. Сепир мен Б. Уорф

Тілдік салыстырмалылық және дүние суреті.

Л. Вайсгербер

Тілдің әлемді рухани игеру қызметі.

ХРОНОЛОГИЯЛЫҚ ШОЛУ

Антропоцентристік парадигманың эволюциясы

Орта ғасыр

Араб мектебі

Тіл мен ойлау бірлігінің алғашқы негіздері.

XVIII–XIX ғғ.

Философиялық кезең

Тіл мен мәдениет сабақтастығының теориясы.

XX ғ. 40–60 жж.

Когнитивтік бетбұрыс

Антропологиялық принцип пен екі революция.

XX ғ. II жартысы

Берік орныгу

Қоғамдық факторлар негізінде кешенді зерттеу.

ДЖ. БРУНЕР ТҰЖЫРЫМЫ

Екі дүркін когнитивтік революция

БІРІНШІ РЕВОЛЮЦИЯ · XX Ғ. 50-ЖЖ.

Қолданбалы модельдеу

Мақсаты: Тілдің компьютерлік моделін жасақтау.

Қиындығы: Тілдік құрылымдардың тым күрделілігі.

Нәтижесі: Екіұдай ғылыми бағыттың туындауы.

ЕКІНШІ РЕВОЛЮЦИЯ · XX Ғ. 60-ЖЖ.

Гуманитарлық ықпалдастық

Мақсаты: Психология мен антропологиямен бірігу.

Өзегі: Адам санасы мен мәдени тәжірибе.

Нәтижесі: Тіл мен адам болмысын тұтас зерттеу.

ФРАНЦУЗ ЖӘНЕ ОРЫС МЕКТЕПТЕРІ

«Тілдегі адам» тұжырымдамасы

Э. Бенвенист еңбегі

Тілдегі субъективтілік және сөйлеуші тұлғаның рөлі.

Ю.С. Степанов зерттеуі

Еуропалық лингвистика дәстүрлеріндегі адам болмысы.

Негізгі қағида

Тілді оның иесі — сөйлеуші адамнан бөліп қарау мүмкін емес.

МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ ІЗДЕНІСТЕР

Л.В. Щерба және антропологиялық әдіс

XX ғ. 40-жылдары: Л.В. Щерба антропологиялық принципті лексикалық бірліктер арқылы түсіндірді.

Эмпирикалық кезең: Боас, Сепир, Уорф еңбектеріндегі әдіс ғылыми айналымға енуін күтті.

Өткен ғасыр шектеуі: «Тіл — тек қарым-қатынас формасы» деген тар көзқарас кедергі болды.

А. Вежбицкаяның жаңашыл үлесі

Мәдени концепттер

В. фон Гумбольдт пен Э. Бенвенисттің лингвофилософиялық идеяларын әлеуметтік-антропологиялық және мәдени-философиялық материалдар негізінде ғылыми айналымға кеңінен енгізді.

«АДАМ зерттеудің бастау-көзі болып саналады, сөйтіп адам сараптама жасау процесіне тартылады және тек қана адам сараптаудың келешегі мен түпкі мақсатын белгілеуші бастапқы және соңғы нүктесіне айналады.»

— Профессор Б. Момынова

КОНЦЕПТ АРХИТЕКТУРАСЫ

Тілдік концепттің үш негізгі қабаты

1. Ұғымдық қабат

Құбылыстың логикалық белгілері мен тілдік анықтамасы.

2. Бейнелілік қабаты

Сезімдік ассоциациялар мен метафоралық образдар.

3. Құндылық қабаты

Ұлттық мәдениет пен моральдық бағалау өлшемі.

ПРАКТИКАЛЫҚ КЕЙС

Қазақ дүниетанымындағы мәдени концепттер

Концепт	Тілдік көрінісі	Мәдени құндылығы
Шаңырақ	«Шаңырағың биік болсын»	Әулет бірлігі мен ұрпақ сабақтастығы
Дастарқан	«Дастарқаның мол болсын»	Қонақжайлылық пен береке символы
Атамекен	«Туған жерге туың тік»	Отанға деген киелі сүйіспеншілік

Презентация қорытындысы

Парадигма ауысуы

Тілді құрылымдық жүйеден адамтану құралына айналдыру.

Пәнаралық сипат

Лингвистиканы психология және мәдени антропологиямен біріктіру.

Мәдени өзек

Тілдік концепттер арқылы ұлттық дүниетанымды тану.

Өзін-өзі тексеру сұрақтары (Теория)

1-сұрақ: Э. Сулейменова антропоцентризм идеясының бастауын қай лингвистикалық дәстүрден көреді?

2-сұрақ: Дж. Брунер атап көрсеткен 1950 және 1960 жылдардағы когнитивтік революциялардың айырмашылығы неде?

3-сұрақ: «Тілдегі адам» тұжырымдамасын қалыптастырған қай еуропалық ғалымдар мен мектептер?

Өзін-өзі тексеру сұрақтары (Қолдану)

4-сұрақ: А. Вежбицкая В. фон Гумбольдт пен Э. Бенвенист идеяларын қандай бағытта дамытты?

5-сұрақ: Профессор Б. Момынованың «Адам — зерттеудің бастау-көзі» пікірін қалай түсінесіз?

6-сұрақ: Қазақ мәдениетіне тән бір концепттің ұғымдық, бейнелілік және құндылық қабаттарын сипаттаңыз.

5-БӨЛІМ · БИБЛИОГРАФИЯ

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. №4 дәріс материалы: «Тілдік концепттер және олардың мәдени аспектілері».
2. Сулейменова Э.Д. Орта ғасырлық араб лингвистикасы және антропоцентризм бастаулары жөніндегі зерттеулер [8].
3. Брунер Дж. Тіл білімі тарихындағы екі дүркін когнитивтік революция тұжырымдамасы [9, 37-б.].
4. Степанов Ю.С., Бенвенист Э. «Тілдегі адам» лингвистикалық тұжырымдамасы [10, 50–51-б.].
5. Гумбольдт В. фон, Боас Ф., Сепир Э., Уорф Б.Л., Вайсгербер Л., Щерба Л.В., Вежбицкая А., Момынова Б. еңбектері.